

La răsăritul temniței. Despre suferință și revelațiile durerii

Antonio PATRAȘ

*Ion D. Sirbu (1919-1989) was one of the members of **The Literary Circle of Sibiu** (appointed in 1943), together with Șt. Augustin Doinaș, Radu Stanca, Ion Negoitescu etc., and Lucian Blaga's favourite disciple. Son of a coal miner, who induced him the belief in the Marxist utopia, he joined the Communist Party in his youth, and he fought as a soldier in the Second World War. The war finished, he returns to the University of Sibiu-Cluj, and attempted to the exams he was left with. After graduation, he becomes Liviu Rusu's assistant in The Aesthetics Department, and a couple of years later, he is already promoted as Associate Professor at The Dramatic Art Institute, Cluj. In 1949, he gets fired, ranked with his former teachers among the "people's enemies", because he stubbornly refuses to act as a "mole" of the Securitate, to write forged notes and to give away his colleagues. Then, Ion D. Sirbu lives on the outskirts of society, assuming anonymity, incessantly spied on by the Securitate and, finally, being sentenced to seven years of prison (1957-1964). As a writer he made himself known mostly throughout his posthumous books, which are the best arguments to count him among the best antitotalitarian writers, for the outspoken ethic value of his works.*

*In the specific case of our country, the wholesale publication of diaries, correspondence, memoirs and different documents, shown up after 1989, met with the natural need of the public who wanted to find out the secret and unforged history the totalitarian censorship refused to bring forth for such a long time. Rarely the irrefragable value of these documents is doubled by a similar aesthetic value. There are few "professional" writers who had the inner strength to reject compromise, and correspondingly, to accept isolation and anonymity as facts. That is why, the so-called "pigeon-hole literature" proved to be, with few notable exceptions, pretty thick and unsubstantial. When the precious underground manuscripts of Ion D. Sirbu's works were set into free circulation, the editing and printing event was synonymous with the abolishment of censorship ban. The most important writing pieces are, in fact, the posthumous works, namely the diary, the correspondence and the novel **Adio, Europa! (Farewell, Europe!)**. They might be taken both as an intellectual's testimony, granted with his flawless, untainted*

behaviour, and as a prose writer's fine expression, perhaps one of the most valuable in Romanian post-war literature.

Goticul Hermannstadt, respirînd profund sub cerul vechimii sale ca sub o polifonică pecete a lui Bach, "cetate a umbrelor", burg medieval a cărui melancolie seduce definitiv călătorul, a fost teatrul predestinat al nașterii Cercului Literar. Într-adevăr, orașul estetic, cu atmosfera sa central-europeană, romantic-decadentă, a fost un mediu privilegiat pentru formarea intelectuală a tinerilor studenți ardeleni, de vreme ce, din interminabilele plimbări însoțite de discuții, nu rareori controversate, s-a cristalizat o exultantă prietenie culturală care, roditoare mai apoi, în plan individual, pentru cei ce au cultivat-o, avea să marcheze un moment important în istoria literaturii române. Dar dintre toți membrii Cercului Literar de la Sibiu-Cluj, poate nici unul nu a trăit mai dramatic ordalia istoriei, experimentînd pe propria piele răul românesc, decît Ion D. Sîrbu (1919-1989), discipolul preferat al lui Blaga. De aceea am ales să vorbesc, acum, despre acest scriitor cu destin complex, nu înainte de a preciza că și el a ieșit tot din mantaua Cercului, cu aceleași obsesii „euphorioniste” de artă elevată și de morală aplicată, trăită pe viu.

Fiu de miner, absolvent al Facultății de Litere și Filozofie din Cluj, Sîrbu a aderat la comunism pe timpul cînd partidul era scos în afara legii, încredințat că pășește pe calea cea dreaptă. Drept sancțiune, este trimis pe front (în 1939, la 20 de ani), ajungînd să-și termine studiile cu mare efort, însă cu rezultate strălucite. Răsplata vine imediat în forma postului la universitatea din Cluj, ca asistent al lui Liviu Rusu la catedra de estetică (în 1946), iar din 1948 e numit conferențiar la Institutul de Artă Dramatică. Venind chiar comuniștii la putere, lui Sîrbu pare a-i surîde norocul – dar nu pentru mult timp. Pentru a rămîne în sistem, securitatea îi pune condiții inacceptabile din punct de vedere etic: delațiunea, denigrarea publică a colegilor și profesorilor săi. Începea era ticăloșilor. Ca atare, Sîrbu pleacă din Universitate, ca dascăl în învățămîntul preuniversitar, undeva, în munți, la Baia de Arieș. Urmărit pas cu pas de ura unor inși oportuniști de tipul lui Baconsky (figură sinistră a acelor ani), Sîrbu va izbuti abia după moartea lui Stalin să scape oarecum de necaz, angajîndu-se, la recomandarea lui Blaga, ca redactor la Revista "Teatru", în București. Nu mult după aceea, datorită articolelor sale lipsite de dogmatism, e suspectat de securitate, urmînd să intre și el, ca orice om de bună credință, în pușcăriile comuniste. Nu întîmplător, metafora Athanorului (politic) apare obsesiv în scrierile sale.

Din 16 septembrie 1957, cînd, după șase luni de anchetă la Ministerul de Interne, scriitorul a fost condamnat la un an de închisoare (la Jilava), el intră fără voie sub tăvălugul unei lumi fundamental absurde¹. "Lunga sa călătorie în noapte" va dura șase ani, dar coșmarurile în care se vedea trimis înapoi în lagăr au prelungit

¹ „Absurdul primului meu contact cu detenția: «Banditule, scoate șireturile, cureaua, ceasul, proteza din gură; vino să te tundem; scoate-ți pantalonii să primești 25 de lovituri la cur...». «De ce?» am întreat eu, total desființat, dar supunîndu-mă. «Fiindcă întrebii!» zise sergentul, și începu să mă bată.” (Sîrbu, 1992: 71)

nedefinit această condamnare. La vârsta senectuții, înțeleptit, reconsideră însă aspectele benefice ale detenției : „Dumnezeu a fost bun cu mine; (...) ca să mă scape de mai rău, m-a luat de guler și m-a trimis în pușcărie. Astfel m-a mântuit de silă și de ispită, pierzînd totul, dar primind în schimb acest suflet de purgatoriu cu care, în pace și onor, îi aștept la judecata de apoi pe toți cei care, din frică și lașitate, au depus împotriva mea la cele trei procese” (Sîrbu, 1992: 202 - 203).

Neacceptînd nici un fel de compromis cu puterea comunistă, Gary (cum îi spuneau prietenii) este condamnat din nou pentru „atitudine dușmănoasă”, apoi pentru „delictul de uneltire contra ordinii sociale”. Verdictul necruțător - șapte ani de închisoare corecțională, la care se adaugă patru ani de suspendare a drepturilor cetățenești, confiscarea averii personale și a manuscriselor - este pronunțat la sfîrșitul anului 1958, un an mai tîrziu scriitorul fiind părăsit și de soția sa, față de care va păstra mereu un justificat resentiment. Dacă va fi suferit atunci sau nu, nu știm; dar printre fragmentele memorialistice ale autorului se găsește și următoarea replică de pușcărie a celebrei arii *La donna è mobile*: “La Jilava, marți, venea așa-zisul *grețier* de la tribunale. Nu intra, striga vulgar la ușița pe care ni se serveau mîncărurile. «Popescu Mihai», auzeam noi; «prezent», răspundea P. M., un bărbat frumos care, de ani de zile, își ascundea cu discreție dragostea față de femeia de acasă. «Ce este?» întreba acesta. «Iscălește aici: te-a lăsat curva!». Popescu iscălea. Tremurînd. După ce își relua locul în pat, toată lumea constata că, numai în cîteva clipe, a devenit un biet moșneag” (Sîrbu, 1991: 214).

În 1959 e transferat la Gherla; i se cere să îl denunțe pe Blaga și refuză. Regimul îi va fi înăspriț în consecință². Iar în anul următor se află în colonia de muncă Salcia, unde îi întîlnește pe Alexandru Paleologu, Al. Zub și Sergiu Al.-George. Cu toți, dar mai cu seamă cu celebrul indianist, va lega o prietenie durabilă. Evocînd această perioadă, Alexandru Paleologu schițează un surprinzător și complex portret al fostului său coleg de detenție: „Avea talentul ăsta de povestitor extraordinar, truculent (...) și un foarte mare bun simț lexical. (...) Avea un dar al rîsului uriaș”. Ținea conferințe colegilor de celulă despre Blaga și despre filosofia culturii și se angaja în „conversații pasionante și din ce în ce mai comprehensive”. Își revelase celor din jur, în grelele condiții de pușcărie, “însușirea de a fi un domn”³. Dacă „inteligența lui extraordinară” l-a ajutat să suporte și să depășească interior frustrările detenției, aceasta nu înseamnă, totuși, că experiența n-a fost, pentru el, una traumatică: „În pușcărie mi se părea nebun acela care uita, pentru o clipă măcar, că e în pușcărie și că problema problemelor nu poate fi alta” (Sîrbu, 1992: 193). Pentru a obține foaia de hîrtie pe care să facă o cerere de recurs,

² Vezi Oprea (2000). În capitolul *Romanul vieții. Biografia unui proscris*, autorul utilizează numeroase surse documentare, aducînd detalii prețioase pentru clarificarea unor date insuficient cunoscute. Pentru perioada detenției scriitorului, exegetul citează din *Cartea Albă a Securității* mărturii ale unor foști colegi de pușcărie.

³ Alexandru Paleologu, *Ion D. Sîrbu – restituiri*, interviu acordat lui Antonio Patraș, publicat în “Jurnalul literar”, nr. 15-16/1998, și, ulterior, în vol. *Politețea ca armă*, Cluj, Ed. Dacia, 2000, p. 117-127.

intră în greva foamei. Reușește. Își clamează completa nevinovăție. Zadarnic: teza de doctorat a tovarășului Andrei Băleanu îl incrimina fără drept de apel - era un „burghez negativist și reacționar”⁴.

Anul 1961 îl găsește în lagărele de muncă (Grindu, Salcia, Periprava) distrofic, cântărind patruzeci și nouă de kilograme. La Strîmba, în Balta Brăilei, coleg de celulă cu Sergiu Al.-George, face politică ecumenică și discută aprins despre creștinismul originar, dinaintea Schismei. Ca urmare, de Paști, încarcerat și sărbătorește miracolul Învierii printr-o slujbă de mare ținută spirituală, în cinci limbi, cu liturghie și cor *sotto voce*. Momentul înălțător rămîne în memoria scriitorului ca o sursă de energie și de putere de rezistență:

„Am dus cu ortodocșii, catolicii, greco-catolicii și trei categorii de protestanți, timp de trei luni de zile, niște tratative eucharistice; am pledat pentru UNIREA creștinilor. (...) Rezultatul: Paștile (...) le-am sărbătorit împreună. Un sobor de cinci preoți (mari în grad) a oficiat o liturghie veche în limba greacă. Corul a cântat pe rînd în greacă, latină - doar la sfîrșit în limba română. (...) Predică nu s-a ținut; doar prin consens, eu, ca mirean, mi-am exprimat bucuria de a fi fost martorul unui miracol. (...) Aveam cinci turnători printre noi; au fost atît de întorși pe dos, că au renunțat să-și facă cuvenitele delațiuni. În memoria celor care au participat la acest, pentru unii, sublim (pentru alții ridicol act creștinesc) moment, s-a împămîntenit expresia Unirea de la Strîmba” (Sîrbu, 1998: 81).

În același an aveau să-l părăsească, pe rînd, „cei doi Lari ai sufletului” său: tatăl și Blaga. Gary lucra acum la tăiat stuf în Deltă, sub soare și sub crivăț, tîrîndu-și opincile improvizate din anvelope vechi legate cu sîrmă pe „miriștea desfundată și tăioasă ca sticla”, mîncînd pe întuneric, într-o baracă umedă și murdară, bătut întruna, neîngrijit, „ca o fiară”⁵. Fără a o ști, rămăsese cu mult mai singur în lumea spectrală și roșie. Dar, devenit mai curat și mai înțelept, a transformat pedeapsa într-o ocazie de regăsire interioară și de limpezire a sensurilor: „(...) pentru mine Jilava este un tărîm inițiativ egal cu Delos, Oxford sau Harvard, iar tăiatul stufului mi se pare egal cu stagiul Yoga al marelui dispărut Mircea Eliade. Spiritual fericit și fremătînd de intuiții și revelații (prin post și meditație) n-am fost decît acolo” (Sîrbu, 1994).

Face carceră la Periprava, în 1962, pentru că ținuse conferințe despre Blaga, apoi o grevă eșuată se soldează cu pedeapsa de a mîncă în genunchi. Toate acestea le consideră accidente; libertatea sa spirituală era un bun cîștigat și nu putea fi diminuată prin nici o corecție: „...culmea, ne-am dat seama că și paznicii noștri, și ministerul din Capitală, chiar și rușii din Kremlin, tot în genunchi își consumau arpacașul post-revoluționar” (Sîrbu, 1991: 96).

⁴ Idem, *Post festum. Addenda...*, o completare, după ani, făcută de autor la articolul său nepublicat din 1957 ca răspuns la acuzațiile aduse de Andrei Băleanu, H. Zalis, H. Bratu ș.a., în vol. Ion D. Sîrbu, *Scrisori către bunul Dumnezeu* (pagini de jurnal, corespondență cu Horia Stanca, Liviu Rusu, Eta Boeriu, Ion Vartic etc.), Cluj, Biblioteca Apostrof, anul VII, nr. 12/1996, p. 182.

⁵ Episodul apare, în haină ficțională, în romanul *Adio, Europa!*, București, Ed. Cartea Românească, 1997 (ed. a II-a), p. 443-446.

În 1963 începe grațierea deținuților politici. Ion D. Sîrbu avea patruzeci și patru de ani. Multe dintre experiențele lagărului se vor transforma în obsesii literare, prezente și în memorialistica, și în creația sa ficțională – în romanul *Adio, Europa!*, de exemplu, autorul reconstituie, în culori vii, atmosfera universului concentraționar, evocînd fapte autentice, ca moartea absurdă a lui N. Paloș, a cărui vină fusese doar aceea de a fi purtat în viața reală numele folosit uneori ca pseudonim de tînărul gazetar de la ziarul „Patria” în unele articole (din 1945-1946) mai puțin aliniate dogmei oficiale. Această amintire îl va bîntui pe Sîrbu mereu - pe patul de moarte îi cere Mariei Graciov (1996: 65) să restabilească adevărul evenimentelor, să spele memoria lui N. Paloș care, sub tortură, „recunoscuse” că el ar fi fost autorul articolelor incriminate. Această aventură a cunoașterii morții scriitorul o valorifică, profund, abia în libertate, cînd ajunge să vadă închisoarea ca un *theatrum mundi*: „... dintre toate metaforele politice, pușcăria mi se pare cea mai revelatorie imagine, în mic, a ceea ce este societatea noastră, în mare” (Sîrbu, 1992: 178).

După eliberare, Ion D. Sîrbu se întoarce în colonia minerească a părinților și strămoșilor săi. Negăsind de lucru, intelectualul care fusese, cîndva, „cel mai tînăr conferențiar universitar din țară” devine „cel mai bătrîn vagonetar din mina Petrița”. După două luni de muncă în subteran, se transferă la Teatrul de Stat din Petroșani pe postul de „șef serviciu producție” (începînd cu 1 ianuarie 1964).

În august 1964 este trimis la Craiova cu domiciliu forțat. Acolo, ajunge secretar literar al Teatrului Național sau, după propria afirmație, „un iobag cu dosar și diplome, acceptat în Isarlîk pentru reabilitare și pocăință” (Sîrbu, 1997: 37). Celula lui era acum mai largă și fără ziduri vizibile, însă gratiile elastice nu-l slăbeau din strînsoarea lor. Singur, izolat, simțindu-se bătrîn și jefuit de ani buni din viață, fostul om de lume, conviv și amator de dispute colocviale, devine un marginal fără voie, practicînd fuga de societate și de memorie. Îi trebuia un sprijin. Îl va găsi în persoana Elisabetei Afrim, cu care se căsătorește la 5 ianuarie 1965, fără obișnuitele tatonări, fără mare entuziasm, chiar fără o suficientă cunoaștere reciprocă. S-a “aruncat” în acest mariaj, el, cel care știa din precedenta experiență cîtă suferință poate aduce cu sine o căsătorie făcută pripit. Iată cum evocă soția sa, peste ani, acest moment:

„Nu ne-am agreat, avea un neastîmpăr, o neliniște care mă irita. (...) Într-o zi l-am oprit la masă. (...) M-a cerut în căsătorie netam-nesam (nu spun cum a formulat cererea!). Cum credeam că o face cu ușurința cu care-și schimba iubitele, i-am răspuns afirmativ, făcînd pe «glumeața». (...) Ne-am căsătorit, avînd ca unic martor la oficierea căsătoriei pe soacra mea. (...) Mai mult, am întîrziat la ceremonia de la Consiliul Popular (...). Biata mea soacră, ca, de altfel, și bietul meu viitor soț, au trăit mari emoții crezînd, poate, că m-am răzgîndit. Drept care, atunci cînd am apărut la orizontul străzii pe care mă așteptau, am auzit slobozindu-se din plămîinii Sîrbului un « Te bag în ... mă-tii! »»⁶.

⁶ Valeriu Cristea în dialog cu doamna Elisabeta Sîrbu, în “Caiete critice”, nr. 10-12/ 1995, p. 24-25.

Căsătoria se va dovedi salvatoare pentru Gary, care va recunoaște inteligența, înțelepciunea și bunătatea soției sale: „Dumnezeu a fost bun și milos cu mine, mi-a adus la picioare o soție divină (pe care nu o merit)” (Sîrbu, 1991: 67). „Lizi” devine Olimpia, „Limpî” (în romanul *Adio, Europa!* și în paginile jurnalului și corespondenței), sau „isarlika mea Xantipă”, probabil datorită apetenței pentru spumoasele certuri de bucătărie, pe care soțul le califică drept „perle de literatură orală”.

Munca de secretariat literar îl confiscă: „... M-am dăruit acestei meserii, am făcut ordine, am adunat o arhivă, am pus bazele unui muzeu al acestui teatru. (...) Am îngropat zece ani de matură viață între aceste nobile ziduri” (Velea, 1994: 92). Participă la întemeierea Societății Culturale “Ion Luca Caragiale”, la organizarea unor micro-festivaluri Shakespeare, Molière, Goldoni, Camil Petrescu, coordonează o serie de conferințe experimentale în genul “prelecțiunilor” Junimii, cu invitați, susținând el însuși numeroase expuneri, pe teme diverse (*Începuturile teatrului românesc, Începuturile poeziei românești, Teatrul antic, Poezia greco-latină, Teatrul în Evul Mediu, Poezia în Evul Mediu, Poezia Renașterii, Teatrul lui Alecsandri, Hasdeu, Eminescu, Teatrul istoric românesc, Teatrul ca formă de filosofare, Poezia lui Lucian Blaga, Radu Stanca, poet și dramaturg, Etapele dramatice ale lucidității: Don Quijote, Faust, Hamlet, Rainer Maria Rilke-poetul cunoașterii și contemplației, Triunghiul magic autor-regizor-actor, Molière, comediantul*). Publică în reviste (“Ramuri”, “Luceafărul” etc.) texte despre teatru, scrie câteva scenarii cinematografice, nefinalizate, unele fiindu-i, după propriile mărturisiri, „furate” (Sîrbu, 1996: 115).

Începînd de acum, timp de mai bine de un deceniu, se dedică teatrului, scriind și numeroase piese, drame și comedii, dintre care de valoare notabilă sînt: *Arca buneii speranțe, Pragul albastru, Sîmbăta amăgirilor, Bieții comedianți sau Plautus și fanfaronii*. Ion D. Sîrbu devine un autor jucat, mai ales în teatrele de provincie. Este din nou implicat în viața literară, dar practică, terapeutic, fuga de memorie (Oprea, 2000: 33). Libațiile prelungite îi dau aerul unei „epave în derivă”; adoptă o ironie incomodă, șfichiuitoare, care nu mai este, ca în tinerețe, născută din neastîmpărul spiritului și din plăcerea vorbei de duh, ci din defularea nemulțumirilor și din sentimentul ratării. Sfaturile lui Sică Alexandrescu – „Nu ai voie să umbli murdar, nebărbierit, obosit. Luptă! Nu îmi place cum arăți acum, dar știi că pe dinăuntru ascunzi ceva rar și prețios”⁷ - relevă o stare de fapt consemnată, retrospectiv, și de Alexandru Paleologu: „Gary avea un fel de beție transpirată și acrită, plină de resentimente care se expectorau în starea asta, ceea ce îl făcea destul de greu asimilabil în diverse grupuri. El provoca nu scandaluri, ci mici indispoziții, cu niște replici mai iritate. Aveai impresia că suferă de o insatisfacție...”⁸. Ion D. Sîrbu a suferit, într-adevăr, pînă în ultimul deceniu de viață, de insatisfacția de a nu se fi mărturisit, de a fi fost necunoscut, de a nu fi

⁷ Ion D. Sîrbu, *Legăturile mele sentimentale cu Brașovul*, în Velea, 1994: 53.

⁸ Alexandru Paleologu, art. cit., în “Jurnalul literar”, nr. 15-16/1998.

recuperat pozitiv experiența detenției („anii puși la C.E.C.”), a marginalizării, a domiciliului forțat.

Comportamentul său incomod și inadptarea, resimțită frustrant, din anii '70, căderea psihică din preajma pensionării (1973), repetatele internări în diverse spitale de psihiatrie (București, Podari, Craiova), insomniile, amnezia, crizele de tristețe furioasă, recurentul gând al sinuciderii sînt tot atîtea zbateri ale unei conștiințe vii și active, simptome ale unei lucidități tăioase, neadormite. Ion D. Sîrbu nu putea fi - niciodată n-a putut fi - altfel decît foarte sincer cu sine însuși, lucid “pînă la sînge” și inapt de compromisuri.

În august 1977 este „reținut și tratat ca un hoț de cai” de Securitate; de atunci nu va mai scăpa de obsesia bății în ușă - simptom caracteristic al victimei⁹. „Tratamentul” la care fusese supus se datora grevei minerilor din Valea Jiului. După moartea mamei (1975), scapă, printr-o minune, de cutremurul nimicitor din martie '77 grație reacției viscerale pe care o are la întîlnirea cu fostul său delator, Baconsky, în București¹⁰. Trăind mereu cu gândul sinuciderii, reușește, miraculos, să se salveze prin scris, considerat acum “o medievală *ars bene moriendi*”. În '78 notează, copleșit de disperare în fața aberantului cult al „persoanei” impus de Ceaușescu: „Murim (...) fiindcă ni s-a terminat țara, fiindcă ne părăsește limba, fiindcă nu am fost vrednici să murim de gît cu primul fes agitator care a declarat (...): «Iată, eu sînt cel mai iubit fiu al acestui popor!». Avem soarta pe care o merităm” (Sîrbu, 1997: 161-162). Se simțea definitiv pierdut. La șizeci de ani, în 1979, își purta, scîrbit și gîrbov, crucea. Era pe vremea aceea, probabil, după cum remarcă Valeriu Cristea, „cel mai puternic caracter cu care se poate mîndri breasla noastră literară”¹¹.

Anul 1980 îl găsește „singur și pieziș”, făcînd bilanțuri catastrofale: dusesse - susținea în momentele sale de furie autonegatoare - o existență de melc retras în cochilie, fusese privat de șansa iubirii, a bogăției, a călătoriilor și a sincronizării cu timpul în care a trăit. Trădat de prima soție, de cei mai buni prieteni, ocolit de interesul Atotputernicului, privat de frumoasa bibliotecă din tinerețe, de manuscrisele și fișele sale, viața îi apare ca o sumă de nostalgii și regrete, unele ingenuie - „N-am văzut marea decît în filme” - , altele ironic-persiflante - „nu l-am cunoscut pe Călinescu”¹². Mai mult chiar, scriitorul se plînge de concurența

⁹*Să nu uit...*, scrisoare-confesiune adresată lui N. Carandino, datată 27 sept. 1973, în Sîrbu, 1996: 185-195.

¹⁰ Conform mărturiilor scriitorului din interviul cu Ionel Jianu (din 1989, cu puțin înaintea morții), *Eu l-am văzut pe Blaga plîngînd...*, în Velea, 1994: 123-124.

¹¹ Valeriu Cristea, *Singur în oceanul de proză*, în “Caiete critice”, ed. cit., p.103.

¹² „N-am călătorit, nu am fost bogat, n-am avut femei prea frumoase, n-am fost înțeles și nu prea am înțeles vremea și vremurile mele. Am trăit într-o cochilie intelectuală, nu pentru că mi-era frică de frig, ci pentru că cineva mă tot lovea peste coarne. N-am văzut Marea decît în filme, n-am fost la Paris, nu l-am cunoscut pe Călinescu. Războaiele le-am făcut, le-am cîștigat; bătăliile mele le-am pierdut, toate. Copiii mi-au murit, soția m-a părăsit, casa părătească a ars (în ziua înmormîntării). Volumele de proză au fost date la *topit*; piesele aruncate la coș; filmul declarat rebut. Fișele arse; publicațiile vechi, la fel ... Prietenii mei cei mai buni m-au trădat. Cu Dumnezeu sînt într-o

neloială pe care i-o făcea “un oarecare Petrini”, copiindu-i fără sfială destinul: „Iată caricatura unui Candid valah, ea poate fi imaginată la Mogoșoaia, și fără nici o greutate, seamănă leit cu viața mea. E atât de banală existența pe care am dus-o, încât chiar și Literatura mi-a luat-o înainte. Înainte de a o povesti cuiva, am fost deja inventat” (Sîrbu, 1994: 144). Ceea ce nu realiza modestia fiului de miner era caracterul exemplar al vieții sale: nu era un ins banal, ci unul exponențial, a cărui evoluție marca etapele unei paradigme a rezistenței eroice antitotalitare. Romanul lui Preda îl validează pe Ion D. Sîrbu, o dată în plus, ca model al intelectualului consecvent cu sine, în ciuda opresiunii comuniste.

Privind înapoi, fără mînie, ajunge la concluzia că “tot ce am scris nu e decît o simplă Prefață: prefață la marea operă de artă, care a fost biata mea viață”¹³. Și acum, în pragul senectuții, se declară un “dascăl prin vocație”; îl preocupă, încă, proiectele unor sinteze și eseuri despre “real și ficțiune, adevăr și iluzie, viață și vis”¹⁴. Sacrificiul, suferințele îi apar zadarnice, inutile: “... am purtat o cruce, nimănui nu i-a folosit, nimeni nu a observat-o, am purtat-o și o port fiindcă asta mi-e datoria”¹⁵. Obsesia morții îl bîntuie tot mai acut.

Observă, cu ironică tristețe, cum alimentația “rațională” ajunge să favorizeze, mai mult ca niciodată, postul și meditația întregului popor - dar masele, rezistente la metafizică și lipsite de demonul cercetării, convertesc mistica în dresaj și elevarea spirituală în frică și nebulie. Lucid, Ion D. Sîrbu formulează pronosticuri politice extrem de adînci, pe care realitatea le va îndreptăți, fatalmente, ulterior: “... chiar dacă am tăcea un secol de acum încolo, nu vom putea face ca pămîntul acesta să uite nebulia aplauzelor și a uralelor la care am ajuns prin dresaj, selecție și frică” (Sîrbu, 1997: 465).

Ochiul ager al fostului și actualului ilegalist, comunist desolidarizat și “reacționar burghez”, văzuse născîndu-se, în mijlocul mulțimii, monstrul cu o mie de capete și fără nici un chip - “omul nou”. Maladia, instalată în toate păturile societății, mușca aprig din ființa tot mai slăbită a ceea ce fusese cîndva civilizația tradițională românească. Este ceea ce Ion D. Sîrbu va numi, inspirat, “murirea”.

Exasperat, va căuta în îndepărtatul Apus sensurile uitate ale vieții și morții. O mult visată călătorie - grație unei burse D.A.A.D. - prin Franța, Germania, Danemarca, Belgia, Olanda și Elveția (în 1980-1981) se sfîrșește cu o teribilă dezamăgire, confirmînd, încă o dată, o maximă folosită de scriitor cu diverse prilejuri: „Orice vis se răzbună!”. Occidentul nu oferă nici un răspuns incertitudinilor sale, pelerinul e nevoit să constate că zeul lipsește și că altarul e gol, că Pythia și-a pierdut auzul și glasul. Lumea civilizată îi apare total, criminal

corespondență bizară și capricioasă, pădurile le-am uitat, copilăria o regăsesc numai în somn. Moartea se apropie ca o țigancă hoată și urită. În fiecare zi sună la ușă ... și fuge.” (Sîrbu, 1994: 24).

¹³ *Șantier dramaturgic*, în “Teatrul”, nr. 9/ 1980, p. 28. Textul a fost publicat postum în Sîrbu, 1994:105-106.

¹⁴ Idem, *Păpușile lui Eustațiu Gregorian*, în “Teatrul”, nr. 12/1980, pp. 19-21; textul a fost publicat postum în Sîrbu, 1996: 98-105.

¹⁵ Ion D. Sîrbu către Dorli Blaga, în “România literară”, nr. 40/1990.

dezinteresată de suferințele acelor țări al căror destin fusese pecetluit la Yalta: „Nu pot să neg impactul dureros ce l-am încercat în scurta mea întâlnire cu *burghezia* Occidentului. Disproporția între măreția și bogăția bibliotecilor și librăriilor lor și meschinăria (cinică, ignorantă, egoistă și distantă) cu care iau cunoștință de durerile și suferințele noastre” (Sîrbu, 1992: 72). Paul Goma, întâlnit la Paris, îi face invitația de a rămîne acolo. Sîrbu refuză exilul. Ceea ce cîștigase în treizeci de ani de suferință era virtutea rarissimă, nobilă, de “a gîndi în lanțuri, prin lanțuri, contra lanțurilor” – „Ion D. Sîrbu, singurul carpato-dunărean care, într-adevăr, avea o treabă *acasă*”, afirmă Paul Goma, după lectura literaturii “de sertar” a exilatului din Craiova-Isarlîk¹⁶.

Într-o scrisoare către familia Boeriu, Gary constată, retrospectiv, că voiajul său peste hotare fusese, de fapt, un prilej de autocunoaștere. În același sens, notează în jurnal: „În cele trei luni în care am circulat prin Apus (...) am simțit tot timpul că îmi lipsește ceva esențial (...). La întoarcere abia, mi-am dat seama că - în conformitate cu *starea mea de rumânie* continuă, de-a lungul a cinci decenii de marginalizare și urgisire, mi s-a format un fel de reflex condiționat, la nivelul funcțiunilor mele spirituale (...). Nu pot dansa decît ca ursul românesc, pe tîpsie fierbinte” (Sîrbu, 1991: 218).

Cele trei luni în Vest îl transformă, oferindu-i șansa înțelegerii misiunii sale, declanșînd acea impresionantă energie creatoare din ultimii ani ai vieții. După cum își amintește Alexandru Paleologu, semnele acestei „transformări” ajung să se răsfrîngă și în exterior:

„S-a întors din Occident transfigurat (...), a devenit dintr-o dată, iarăși, un tip aerisit, plăcut, jovial și îngrijit (...), cu lenjerie frumoasă, curată, bine călcată, prezentabil. Figura lui de mare rîzător era a unui om bine dispus, care a apucat să vadă ce a vrut foarte mult și nu spera. A fost ca o a doua naștere”¹⁷.

“Renășterea” aceasta se datorează, însă, nu atît plăcerii de a fi văzut cu ochii lui minunile civilizației apusene - pentru că ar fi putut rămîne în Occident, dar n-a făcut-o -, cît sentimentului presant că trebuie să scrie, aici, despre experiența sa, că este important să se achite de obligația morală față de posteritate, față de propria sa vocație.

Reîntors acasă, își reactualizează și definește precis “ideile obsedante” - cum ar fi dispariția culturii populare tradiționale. Anunță, în tonalitatea apocaliptică a lui Nietzsche: “Satul a murit, veșnicia nu mai are unde să se nască!”. Vede *Miorița* nu ca pe o expresie a existenței pastorale a poporului nostru, ci ca pe o „liturghie a morții țaranului” și ca „un prohod al lumii acestuia”. Găsește, în sine, resurse inepuizabile, scrie cîte zece ore pe zi – „lucrez continuu la cel mai bun roman românesc”, îi mărturisește lui Virgil Nemoianu (Sîrbu, 1994: 90).

Correspondența devine pentru Ion D. Sîrbu singura formă de comunicare, se izolează, zelos, în singurătatea sa și lansează în eter mesaje de speranță și

¹⁶ Paul Goma, *Scrisoare deschisă către Alexandru Paleologu*, în “Jurnalul literar”, nr. 19-20, oct. 1998.

¹⁷ Alexandru Paleologu, art. cit., în “Jurnalul literar”, nr. 15-16/1998.

înțelegere: „Și tot mai des scriu scrisori de dragoste către bunul Dumnezeu. Sper să le primească. Sper să mă creadă. Sper să mă ierte...” (Sîrbu, 1991: 191).

I se publică (în 1982) volumul de teatru *Arca bunei speranțe*, în care include și un substanțial autoportret - *În loc de autobiografie* -, considerat de Ioanichie Olteanu “cea mai bună dramă din volum”. Sărac și glorios - obține Premiul Academiei Române, dar cartea nou apărută nu-i aduce nici un venit, deși se epuizase imediat, întrucît piesele fuseseră deja jucate (și retribuite, în trecut) de diverse teatre din țară -, e mîndru să-și anunțe prietenii că a terminat prima parte din romanul testamentar *Adio, Europa!*. Simțind apăsarea timpului, scrie, cu o febrilitate disperată: “*Candid*-ul meu, care mă chinuie și mă ferecește; (...) mi-e frică să nu-mi pierd mințile, uneori efortul de concentrare e atît de intens, încît mă suspectez de o ușoară ieșire de pe fix” (Sîrbu, 1994: 104). Sclav exaltat al literaturii, mărturisește: „Trăiesc în măsura în care mai citesc și mai scriu” (Sîrbu, 1994: 79). Și scrie, pentru sertar, pe lîngă romanul amintit, și un foarte interesant și cutremurător jurnal, confesiune pe sute de pagini, zgîrîiată “pe tencuială”, cum ar fi spus Arghezi, timp de aproape un deceniu, și nenumărate epistole, parțial recuperate și publicate postum.

Îmbătrînit și însingurat, „se mută cu totul în literatură”, trece „cu arme și bagaje” în „oceanul de proză”. Consideră teroarea comunistă o maladie inventată și întreținută de marile puteri, și definește, cu amar sarcasm, popoarele roșii: „noi sîntem leucocitele Europei”, „sîntem doar niște numere inutile” (Sîrbu, 1991: 44). Dialoghează cu „larii și penații” săi din ceruri - Blaga, Onisifor Ghibu, Sergiu Al.-George, Radu Stanca -, cărora li se alătură, în 1984, cea mai dragă prietenă a sa, Eta Boeriu. Se roagă mult și scrie cît poate - “oro et laboro”, notează în jurnal -, făcînd literatură ca “pregătire pentru moarte”.

În 1985 i se publică volumul de comedii-eseu *Bieții comediantii*, după ce, anterior, îi apăruseră nuvelele scrise în tinerețe, în volumul *Șoarecele B. și alte povestiri* (1983). În toamna aceluiași an, Ion D. Sîrbu termină romanul *Adio, Europa!*, cea mai virulentă satiră la adresa comunismului din literatura noastră. Primește, pe lîngă Premiul Academiei, Premiul Uniunii Scriitorilor, Premiul revistei “Ramuri” ș.a., distincții care nu prea îl interesează: „Am obținut toate premiile mari posibile în țara mea. (...) Dar am o glandă a nefericirii care secretă îndoieli și critică” (Sîrbu, 1994: 386). I se pare mai important să corespundă, să consoleze epistolar soțiiile prietenilor dispăruți și să mai dea semne de viață prietenilor vii. Bolile îl împovărează fizic, dar scrisul îl ține “în stare de dragoste” în mijlocul fricii generalizate.

Văzînd în politica de reformă (*perestroika*) și transparență (*glasnost*) a lui Gorbaciov semnul unei posibile destinderi și în propria țară, Ion D. Sîrbu depune, în 1986, la Editura Cartea Românească, romanul *Lupul și Catedrala*; trecut „ca o cărămidă fierbinte” din mîna în mîna, textul este definitiv refuzat în 1987. Pentru a nu pierde locul în “plan”, scrie, într-un timp scurt, romanul “pentru copii și bunici” *Dansul ursului*, publicat în 1988. Cizelează „caietele robului Deziderius Candid”, proiectează o carte de memorii despre Blaga și o alta despre tatăl său, o carte

pentru copii, trei “nuvele cinematografice despre Război” etc. Dar nu are încredere că i se va da timp să le ducă la bun sfârșit pe toate. Are mai mare încredere în vizita lui Gorbaciov din 1987 și speră că Dumnezeu va interveni, în sfârșit, pentru a salva lumea de comunism. Citește, cu durerea de a-i fi descoperit atât de târziu, mari autori: Ionesco, Revel, Koestler, Zinoviev, Soljenițn etc. I se umple sertarul cu manuscrise nepublicate și simte că și-a înălțat, cu trudă supraomenească, acel “monumentum aere perennius”. Îi scrie Marianeii Șora: „Spune-i și asta (lui Ion Negoitescu, n.n.): «cred că Sîrbu are o operă. Va fi postumă, dar va fi o operă!»”¹⁸.

Atît de așteptatul „dezgheț” rusesc nu ajunge, însă, la fel de repede în țara noastră precum “înghețul”. Aici aerul este tot mai rece și rarefiat, se respiră mai puțin oxigen și mai mult cult al „persoanei” celui mai iubit fiu al poporului. În 1988, Sîrbu apare pe listele Securității, printre alți scriitori care refuzaseră să colaboreze la un volum omagial: “... Înainte de a muri, voi declara ofînd: «Ferice mie, mor fără să-l fi aplaudat!»” (Sîrbu, 1992: 159). De Paști, în același an, termină *Jurnalul*, subintitulat „roman politic” și “de aventuri periculoase”. *Dansul ursului* nu place nici publicului, nici criticii. E iremediabil trist și obsedat de ideea sinuciderii. Dar moartea nu-l va lăsa să aștepte prea mult: în noiembrie i se descoperă un cancer la gît; suportă, stoic, operația și citostaticele, își ia rămas-bun de la prieteni în scrisori demne și împăcate. Îi trimite lui Alexandru Paleologu, spre păstrare și eventuală publicare, prețiosul său testament, cea mai valoroasă piesă din averea sa – romanul *Adio, Europa!* – și, în 17 septembrie 1989, cu gîndul la prietenii săi din cer care-l așteaptă „agitînd stegulețe”, moare frumos – așa cum scria în *Jurnal* – „ca un lup în fața unei visate Catedrale”. Evenimentul trece aproape neobservat. Doar vechiul său amic, Horia Stanca, semnează cîteva rînduri în „Ramuri” și „România literară”. Cercul se închisese la vremea potrivită și era curat și neștirbit, așa cum și-o dorise întotdeauna Gary.

Bibliografie

- Graciov, Maria, 1996, *Foarte bun, foarte nepublicabil*, în volumul Ion D. Sîrbu, *Cu sufletul la creier*, Editura Fundației Culturale „Ion D. Sîrbu”, Petroșani
- Oprea, Nicolae, 2000, *Ion D. Sîrbu și timpul romanului*, Editura Paralela 45, Pitești
- Paleologu, Alexandru, *Ion D. Sîrbu – restituiri*, interviu acordat lui Antonio Patraș, publicat în „Jurnalul literar”, nr. 15-16/1998, și, ulterior, în volumul *Politețea ca armă*, Editura Dacia, Cluj, 2000, p. 117-127.
- Sîrbu, Ion D., 1994, *Obligația morală*, Editura Fundației Culturale „Ion D. Sîrbu”, Petroșani
- Sîrbu, Ion D., 1994, *Traversarea cortinei* (corespondență cu Virgil Nemoianu, Ion Negoitescu, Mariana Șora etc.) Editura de Vest, Timișoara
- Sîrbu, Ion D., 1996, *Între Scylla și Carybda*, Editura Fundației Culturale „Ion D. Sîrbu”, Petroșani

¹⁸ Ion D. Sîrbu către Mariana Șora, Craiova, 5 sept. 1987, în “Caiete critice”, nr. 10-12/1995, p. 40.

- Sîrbu, Ion D., 1997, *Adio, Europa!*, ediția a II-a, Editura Cartea Românească, București
- Sîrbu, Ion D., *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, vol. I (1991) și vol. II (1992), Editura Scrisul Românesc, Craiova
- Sîrbu, Ion D., *Scrisori către bunul Dumnezeu* (pagini de jurnal, corespondență cu Horia Stanca, Liviu Rusu, Eta Boeriu, Ion Vartic etc.), Cluj, Biblioteca Apostrof, anul VII, nr. 12/1996, p. 182.
- Sîrbu, Ion D., 1998, *Iarna bolnavă de cancer* (scrisori către Deliu Petroiu, Mina și Ion Maxim și Delia Cotruș, organizate într-un “roman epistolar” de Cornel Ungureanu), Editura Curtea Veche, București
- Velea, Dumitru (editor), 1994, Ion D. Sîrbu, *Atlet al mizeriei*, Editura Fundației Culturale „Ion D. Sîrbu”, Petroșani